

NEDERLANDS PROZA DOOR FRANS DE ROVER

Het monster te lijf

■ Aan familiale en persoonlijke belevenissen is in de literatuur geen gebrek. Chantal van Dam maakt met de titel van haar 'roman' ook geen geheim van de aard van haar berichten. Toch is het, door de manier waarop ze verteld, meer.

Publicaties van familieberichten interesseren me niet, om de eenvoudige reden dat ik meestal niet tot de betreffende familie behoor. Op de vraag wat een persoonlijke geschiedenis het waard maakt om verteld, ergo gepubliceerd te worden is mijn antwoord: de manier waarop. De tegenstelling tussen exhibitionisme als vorm van therapie en de literaire (dus ook publieke) verbeelding van private belevenissen speelde voortdurend door mijn hoofd bij lezing van de 'roman' *Familieberichten* van Chantal van Dam. In iedere passage is het autobiografische element soms bijna drukkend aanwezig, maar toch: de verbeelding door middel van de compositie van 'de feiten' wint het glansrijk van het zomaar verslag doen van een reeks emoties, opgeroepen door de zelfmoord van de moeder op zevenenzestigjarige leeftijd in 1990 ten tijde van de Golfoorlog. Ik zal niet zeggen dat ik nu de familie Van Dam ken, of dat het motief van de wanhoopsdaad me nu glashelder is, maar er is me wel iets duidelijk(er) geworden over de gecompliceerde relatie tussen moeders en dochters, over drijfveren om de waarheid te achterhalen, over de doorwerking van oorlog(en). En over het schrijven zélf, want een loodzwaar thema weet Van Dam zeer doorzichtig te presenteren, juist door haar en passant-opmerkingen. Bovendien levert Chantal van Dam nog eens een schrij-

Chantal van Dam

nend, aanvullend commentaar op het verslag van Bert Keizer over zijn ervaringen in een verpleeghuis, *Het refrein is Hein* (1994). Aan dat boek moest ik in ieder geval direct denken bij de eerste bladzijden, en niet alleen door het gezang 'Piet Hein, Piet Hein, Piet Hein zijn naam is klein' uit de monden van de demente vrouwtjes op de gang van het verpleeghuis waar de stiefvader van de hoofdpersoon verblijft.

Acht jaar geleden heeft Van Dam ook al een soort familieberichten gepubliceerd in de novelle *Het Maggischip*, waarin een dochter haar echte vader, die ze op jonge leeftijd verloren heeft, vanuit herinneringen een gezicht geeft in zijn rol van verhalenverteller. Haar houding tegenover haar stiefvader 'oom Max' is in *Familieberichten* ambivalent. Ze ziet het ideaalbeeld van haar moeder aangetast: 'Na haar huwelijk met oom Max in de jaren zeventig vond ik dat zij zich door hem naar het tweede plan liet dringen; ze werd het infantiele trutje dat hapjes bij zijn borrelpraat serveerde.' Na haar

dood zal de relatie tussen dochter en stiefvader aanzienlijk veranderen. De opdracht die de dochter zich nu stelt – het zoeken van een 'verklaring' voor de verdrinkingsdood van haar moeder – is een moeilijke opgave; een poging die in 1995 strandt: 'De kralen die ik aan mijn ketting reeg waren van verschillend kaliber, viel me op toen ik hem na een tijdje tegen het licht hield, en sommige leken me valser dan Hema-juwelen. Toen ik de verhalen teruglas, dacht ik dat ik misschien iets anders kwijt wou.' Dat 'iets anders' heeft in de loop der jaren blijkbaar deze vorm gekregen; ik vermoed door de dood van haar stiefvader, oom Max. In ieder geval heeft de nu gepresenteerde reeks belevenissen – toegepitst op het tweede huwelijk van de moeder met de vijftien jaar oudere Max – daardoor een afronding gekregen. De kralen worden een snoer.

Biografisch lezend moet ik zeggen dat de werkelijkheid Chantal van Dam ook wel een handje geholpen heeft om dit effect te bereiken. De draden die naar en van de Tweede Wereldoorlog lopen zijn bijna te mooi om waar te zijn. Haar moeder verlaat in 1942 haar geboortedorp Venray om als verpleegster te gaan werken in de psychiatrische inrichting Sancta Maria in Noordwijkerhout. Vier maanden later wordt het ziekenhuis op last van de Duitsers geëvacueerd; als begeleidster van een groep patiënten komt de verpleegster na een uitputtende treinreis weer terug in haar geboorteplaats. In deze maanden, onder het schrikbewind van de nonnen, krijgt ze last van een depressie, die ze de rest van haar leven zal verzwijgen. Van Dam kent aan de verzwegen inzinking een cruciale betekenis toe voor de verklaring van haar moeders depressie vijftig jaar later. Volgens de huisarts veroorzaakt de Golfoorlog bij velen in zijn praktijk een herbeleving van verdrongen oorlogsverschrikkingen uit '40-'45. In het latere gezin werd het onderwerp opzettelijk gemeden, 'om oom Max' oorlog buiten de deur te houden. Vergeleken daarmee leek haar oorlog een niemendalletje'. Een understatement, want aan het eind van het verhaal blijkt oom Max aan het oostfront gestreden te hebben; soms wordt hij 's nachts schreeuwend wakker. Zijn oorlogsverleden wordt nog eens

pijnlijk duidelijk wanneer hij in afgetakelde toestand tenslotte moet worden opgenomen in een verpleeghuis. De sociaal-verpleegkundige doet nietsvermoedend Max' zoon Willem en de hoofdpersoon het voorstel: "Beth Shalom, dat is Osdorp." (...) Ik verstijf op mijn stoel en kijk naar Willem. "Nou nee, die maar niet, hij is niet joods," zegt Willem. Denkt hij net als ik aan het schreeuwen in de nacht?"

Nauwgezet probeert de hoofdpersoon de open plek in de geschiedenis van de moeder in te vullen. Ze voert gesprekken met familieleden, raadpleegt archieven over de zusters van liefde. Vooral de treinreis naar Venray met de psychiatrische patiënten in de winter van 1943 wordt vanuit een identificerend perspectief beschreven, in het presens. Het levert overtuigende scènes op. Natuurlijk resonneert hier de 'evacuatie' van de psychiatrische inrichting Het Apeldoornse Bos, enkele weken later, waarover Presser heeft bericht. Maar is dat niet te veel vanuit ons perspectief gedacht? Ik ben geen zielkundige; ik kan ook niet beoordelen of het zwarte gat in het geheugen van de moeder haar doet zoeken naar het zwarte water van de Amsterdamse Bosbaan waarin ze verdrinkt. Ze kreeg last van depressies, tijdens de Golfoorlog; maar een logische samenhang zie ik niet, wel de suggestie daarvan.

Na lezing blijf je toch met de vraag achter die Chantal van Dam zelf al aan het begin van haar relaas formuleerde: 'Zou mijn moeders dood beter te verdragen zijn geweest als ik er een verklaring voor had gevonden? Nee, waarschijnlijk niet. Dat ik er toch naar op zoek ging, was om bij alle machteloosheid tenminste het gevoel te hebben iets te doen. Ik zag haar dood niet als een raadsel waarvoor een bevredigende oplossing bestond, al hoopte ik in het verleden aanwijzingen te vinden die hem begrijpelijker zouden maken. Ik moest hem hoe dan ook te lijf, het monster, om hem te temmen, zodat ik er verder mee kon leven.'

FAMILIEBERICHTEN
door Chantal van Dam

Uitgever Nijgh & Van Ditmar, 189 p.,
f 34,9